

Erindringer fra min barndom

af Lonny Sorth

Jeg er født på Christiansø den 22. september 1898. Min far var fisker Hans Ludvig Olsen, født i Melsted den 9. juni 1866 som søn af fisker Hans Peter Olsen og hustru Signe Kirstine, født Pedersen. Min farfar, fisker Hans Peter Olsen, var født i Melsted den 24. august 1839, søn af fisker Ole Hansen.

Min far var født og opvokset i det hus i Melsted, der ligger på højre hånd efter købmanden. Det var et langt, meget lavt, gulkalket hus, og min bedstefar, som var en høj mand, måtte altid bukke sig, når han skulle gennem en dør eller i stuen under en bjælke i loftet. Det havde han nu vist ikke lidt noget ved, for jeg husker ham som en høj, rank mand.

Om vinteren, når der var sne og is, kom han altid til Gudhjem trækkende på sin lange, flade kælk. Når han kom op til møllen, lagde han sig fladt på maven på kælken, styrede med sine lange ben, undgik omhyggeligt alle hjørner og sving og landede i god behold nede på havnen i Gudhjem. Det gjorde han lige. til han var 80 år. Jeg mindes ham som en stilfærdig, pæn gammel mand. Han døde i 1920.

Min farmor ved jeg ikke meget om. Hun var fra en gård i Rø. Desværre ved jeg ikke, hvad den hed. Hendes forældre havde 16 børn, som alle døde som små undtagen min farmor. Hun var født i 1833 og døde i 1888. Min farfar giftede sig snart efter med Juliane Mogensens,¹ - de fik to døtre, Karoline og Marie, der begge døde tidligt af tuberkulose, som mange unge døde af dengang.

Far havde en helbroder, fisker Oluf Peter Olsen, som boede i Melsted og var fisker hele sin tid. Mellem de to brødre var der et sjældent godt forhold. Jeg husker aldrig et ondt ord imellem dem. De var begge stilfærdige, rolige mænd. Far var en godt begavet mand, men dengang var der ikke mulighed for boglig lærdom til småkårsfolk. Han gik i skole i Gudhjem. Det var dengang i den røde bygning ud til Åbogade, som jo tidligere hed Skolegade. Dengang gik de kun i skole hver anden dag, og far måtte hjælpe til med fiskeriet. Han var med på havet om natten og måtte så forsømme skolen temmelig meget. Når de forsømte skolen, måtte de betale "mulkt" (bøde). Det var 2 øre den første dag og siden dobbelt op. Når det så var nået op til 8 øre, måtte han i skole en dag, for så begyndte det igen med 2 øre. Dengang måtte børnene jo hjælpe til, og det var en selvfølge. Man undrer sig over, hvorfra de fik lærdommen. Min far skrev fejlfrit og havde en smuk håndskrift, og han læste meget og var involveret i mange ting, bl.a. var han medlem af sognerådet i mange år.

Far voksede op i et godt og kærligt hjem. Han har fortalt om en juleaften, da han var lille. Dengang kendte de ikke til juletræ, men en gang kom farfar hjem med 2 små julelys, et til far og et til hans broder, Peter. De blev sat i hver sit snapseglas med sand, og så stod de ved deres tallerken juleaften. Dengang havde de kun tranlamper som belysning, men alligevel kunne de både binde garn og bøde, og farmor vævede meget. Juleaften blev så de to små julelys tændt, og det var dog utroligt, som der blev lyst i stuen, selvom tranlamperne så ikke var tændt!

Far gik til præst i Østerlars. Det var om vinteren, så det har været hårde ture, men det beklagede man sig ikke over dengang. Da han skulle konfirmeres, skulle det foregå i Østerlars Kirke. Dem, der gik til præst om sommeren, blev konfirmeret i Gudhjem Kirke, og dem, der gik til præst om vinteren, blev konfirmeret

¹ Gift den 26. april 1890

Erindringer fra min barndom

i Østerlars Kirke, men alle gik til præst i præstegården i Østerlars. Så han gik altså til Østerlars Kirke sammen med Hans Nørregaard², som også skulle konfirmeres. Forældrene kunne ikke være med, da der netop i de dage var et godt sildefiskeri, og da fortjenesterne var små, gjaldt det om at hænge i, når der var noget at tjene. Drengene gik så til Østerlars Kirke og blev konfirmeret, og bagefter, da de var kommet hjem, kunde de så selv prøve at få lidt festligt ud af dagen. Forældrene havde givet dem begge penge til en pibe (*de var jo voksne nu!*), og så gik de ned i de søndre bakker og prøvede piberne. Sådant gik deres konfirmationsdag. Far kunne så for alvor være fisker nu, da han ikke mere havde skolen at passe. Og det blev han ved med kun afbrudt af den tid, han aftjente sin værnepligt.

Det var en stor oplevelse for far at komme til København og være marinesoldat. I 1887 kom han til Christiansø som fisker, de havde jo ikke motorbåde dengang, men de havde nogle ret store sejlbåde, de kaldte *dæksbåde*. De fiskede laks om vinteren og sild om sommeren. På Christiansø lærte han min mor at kende.

Min mor hed Karoline Elisabeth Bidstrup og var født i Listed den 6. november 1869 som datter af arbejdsmand Anders Jensen Bidstrup og hustru Karen Kirstine Jensdatter. Jeg ved ikke ret meget om mors barndom. Min morfar har jeg aldrig kendt, men min mormor tilbragte sine sidste år hos os i Melsted. Hun døde i 1905. I Listed boede de nær den store kæmpehøj, og min mormor var vist ret overtroisk. Mor har fortalt, hvordan hendes mor en nat vækkede hende og hviskede: "Karoline, Karoline! Skynd dig op og se, højen står på gloende pæle!" Jeg kan ikke huske, om hun har fortalt, hvad hun virkelig så. Mor kom til Christiansø for at bøde garn. Dengang var det almindeligt, at unge piger tog ind og *bødte* for fiskerne.

Her traf hun som sagt min far, og de blev forlovet. De blev gift den 4. maj 1889 i kirken på Christiansø. De kom til at bo på Frederiksø. I den nederste lejlighed i Gaden i den husrække, som vender ud mod havnen. Lejligheden delte de med snedker Marker.³ Dengang var der mange fiskerfamilier, der bosatte sig derovre, så de måtte bo 2 familier i hver lejlighed. Den del af huset, som far og mor boede i, blev kaldt "Kongens Køkken". Det er formentlig et navn, som stammer fra den tid, da der var militær på øen. Senere var der mange fiskerfamilier, der flyttede i land, eller kun boede derovre om vinteren, så de havde nærmere til laksefiskeriet.

Senere flyttede vi op i et hus, der kaldtes "Sjøgestauan", også fra den tid, der var soldater på øen. Vi boede i den øverste ende af huset. Lidt længere ude på øen lå en bygning, der blev kaldt "Ballon" (ballonen), der havde tjent som statsfængsel. Det var der, dr. Dampe⁴ i sin tid sad fængslet. I min barndom boede der unge fiskere der - med tremmer for vinduerne! Noget af bygningen brugte fiskerne også til at opbevare fiskeredskaber i.

Øvre på Christiansø, som vi kaldte "Den store Ø" i forhold til Frederiksø, hvor vi boede, og som blev kaldt "Den lille Ø", var alting meget stort og meget finere. Der var de to lange længer. I den ene boede fyrfolk og læge og alle de øverste og i den anden boede fiskerfamilier. Så var der kirken, som stadig er der. Der blev far og mor gift, og vi tre piger er alle døbt der. Mine to søstre, Valborg og Karen, som var 8 og 6 år ældre end jeg, gik i skole på Christiansø. Det var præsten, pastor Mandel, som holdt skole sammen med en lærerinde.

Dengang var der ret mange børn på øerne. Og så var der jo fyret i "Store Taarn". Jeg mindes, at i vort soveværelse på Frederiksø lyste fyret meget stærkt ind gennem vinduerne, så hver andet øjeblik var der mørkt, men det næste var der stærkt lys, eftersom fyret drejede rundt. Mærkeligt, at vi kunne sove i det

² Hans Jensen Nørregaard, f. 8. september 1866 i Melsted

³ Hans Andreas Michael Marcher, f. 23. April 1860 i Østermarie

⁴ Dr. J. J. Dampe, Statsfange på Christiansø fra 1826-41

Erindringer fra min barndom

skiftende lys! Men folk var vel ikke så sarte dengang. I hvert fald har jeg aldrig hørt far og mor beklage sig over det.

Købmandsforretningen ejedes af fru Kaiser⁵, som havde stået fadder på mig.

Øverste mand på øen dengang var kaptajn With⁶. Han havde 2 søstre hos sig, som nok har været lidt forskellige i højden, da vi altid sagde "Store frøken With⁷ og Lille frøken With"⁸. Jeg husker, da jeg for første gang fik lov at gå alene over til "Butikken". Der gik en bro imellem øerne. Det var en slags flydebro af træ, som vi havde stor respekt for at skulle gå over, da den hele tiden lå og bevægede sig. Jeg husker, at jeg kom godt over, men da jeg kom over på den anden side, mødte jeg lille frøken With, og hun sagde noget til mig, som jeg ikke forstod, men jeg troede, at hun sagde, at jeg skulle i "Kasjotten", - det var et vagthus, som vel også var brugt som arrest i tidligere tid, så jeg blev meget forskrækket og løb grædende ind i butikken, hvor jeg blev trøstet af fru Kaiser, som gav mig et stykke chokolade, og så lod hun en pige følge mig hjem. Det var min første tur alene over til "Den store Ø".

Jeg kan huske, at jeg plejede at gå med mor efter vand. Der var jo ikke meget vand på øen. Vi måtte over broen, hen gennem gaden, op forbi kirken og forbi noget, der kaldtes Rugmarken og ned i klipperne, der lå en brønd (vandreservoir), der var overdækket som et hus. Vi skulle lukke døren op for at komme til vandet. Den kaldtes "Kildendal". Mor havde et åg over skulderen med to spande, og derfra skulle vandet bæres hele den lange vej tilbage til den lille ø, så man måtte spare på vandet.

Der var også en dam på den lille ø, der hed "Tårndammen", men det vand, mener jeg ikke, kunne drikkes. Når konerne vaskede, gik de altid ned i klipperne og "tærskede" tøj. Af og til fik vi også vand fra Svaneke. Dengang gik der også postbåd fra Svaneke. Jeg kan huske Mads Lou og bagefter Christian Sonne, som også boede på Christiansø et stykke tid. Når postbåden kom, løb vi altid ned til havnen for at se, hvad de havde med.

Når man skulle more sig lidt på Christiansø, samledes man på "Månen" og dansede. Mine forældre var meget glade for at danse, det var de fleste. Det var festligt at mødes og have det lidt sjovt. Der var jo ellers ingen særlig underholdning. Mine forældre drak ikke, men elskede at tage sig en svingom. Vi børn var også sommetider med, og det var altid så festligt. Men så kom der en præst til øen, der hed N.P. Madsen.⁹ Han var tilknyttet Indre Mission, og da opstod der en vækkelse derovre, og det forårsagede, at befolkningen blev delt. Indre Mission dengang var meget streng. De fordømte dans og anden morskab. Mine forældre var en overgang noget påvirket af vækkelsen, men de valgte dog at være udenfor.

Storm

Jeg kan fortælle om en episode, som mor og far har fortalt om. Det var en juleaften, hvor far og hans makkere skulle ud at se til "Lænkerne", altså laksekrogene, sådan at de skulle kunne holde fri juledag, men så blev det en voldsom storm. De havde modvind og kunne ikke nå at komme hjem til juleaften. De lå hele natten og kæmpede mod stormen. Far stod ved roret, da han kom til at se op, og der så han et klart lys skinne fra mastetoppen. Det har vel været morild, men det vidste man ikke dengang. Han kaldte på sine makkere og viste dem det, og de var alle betaget af synet. Det var jo juleaften. Næste formiddag kom de hjem i god behold.

⁵ Ane Cathrine Kayser, født Jensen

⁶ Carl Mourier With, f. 15. september 1858, Forvalter fra 1898-1927

⁷ Hanne With, f. 30. august 1866

⁸ Anna Kirstine With, 2. februar 1857

⁹ N.P. Madsen (1860-1915), lærer og præst fra 1889-92

Havis

Mine forældre har også fortalt om, hvorledes det var under de meget hårde vintre med havis først i 90'erne. Jeg var endnu ikke født, men mine søstre var små. Særlig én vinter har de fortalt om. Far kunne aldrig glemme en oplevelse, de havde. Det var meget koldt, og de regnede med, at der ville komme havis, men endnu var havet frit. Så var det en søndag, hvor de var i kirke. Medens de sad i kirken, lagde far pludselig mærke til, at det var blevet ganske stille udenfor, man hørte ikke længere brændingen på klipperne, og da de kom ud af kirken, var havet lagt til, og der var is så langt, de kunne se. Isen blev liggende i 6 uger. Så da de fik aviser igen, fik de 42 stk.!

Folk havde hamstret ind inden vinteren, f.eks. af brød. Far og mor havde købt 12 stk 8-punds brød, men Poul Vangs og Martin Kjølbers var jo så mange, så de havde hver købt ca. 40 brød. Isen isolerede øen fuldstændig, men de klarede sig udmærket, for de havde også hamstret skonrogger, sådan en slags hårde tvebakker eller knækbrød, der kunne holde sig, og der var jo mange fugle, de kunne skyde, og de gik ud på isen og trak fisk, så vi led ingen nød. Der var jo ikke meget at lave, så de hyggede sig og morede sig så godt, de kunne.

"Nøden på Christiansø"

Da så isen forsvandt, og de begyndte at kunne komme på havet igen, havde de noget at indhente, for de var jo kommet noget tilbage, og der var også i starten godt med laks og god pris på laksen. De fik dengang vist omkring 50 øre pr. pund. Men så holdt laksen op og tiderne blev igen trange. Der kom så en dame ind til øen. Hun var i familie med kaptajn With. Hun var lidt rundt og besøgte folk, og kom bl.a. ind til Martin Kjølbers. De havde mange børn og sad alle og spiste, da hun kom. De spiste krakket sild og bart brød. Det syntes de selv var udmærket mad, men hun syntes, at det var forfærdelig fattigt. Da hun var kommet hjem til København, hvor hendes mand havde noget at gøre med et af bladene, blev der skrevet i aviserne om "Nøden på Christiansø", og der blev samlet ind til hjælp for Christiansøboerne. Der kom mange penge ind, og damen kom sammen med andre tilbage til Christiansø med penge, som de glædede sig til at aflevere til de fattige øboere. Nogle tog vel nok imod pengene, men de fleste ville ikke have noget, for de mente sagtens, de kunne klare sig selv og havde ikke behov for hjælp,

Dengang satte man en ære i at klare sig selv, og til sidst måtte man sende bud til København om at standse indsamlingen.

Henne i gaden på den lille ø boede Mathias Dick (senere postbud Dick i Gudhjem). Hans kone, Inger, har selv fortalt mig, hvordan det foregik. Familien havde to børn, og de havde det ret småt. Men så kom disse mennesker fra København på besøg og ville give dem penge. Mathias Dick, som var lidt hastig af sig, bandede på, at han ikke skulle have penge, men Inger syntes nu, at de godt kunne tage imod lidt, bl.a. trængte hun så meget til et par sko. Det ville Mathias ikke høre noget om. "Du har sko gode nok, Inger. Du har dine morgensko med blomster på, dem kan du gå både i kirken og til bal på månen med, og du er alligevel den kønneste af dem alle, og når vi begynder at tjene noget igen, så tager vi til Svaneke og køber sko til dig!"

Gæsterne prøvede dog, om de ikke kunne få lov til at give Inger en 10 krone. 10 kr. var jo temmelig mange penge dengang, men Mathias ville ikke have dem. "Tag jeres penge og gå, for ellers så smider jeg dem ud ad vinduet!" - Damen så alligevel, inden de gik, sit snit til at putte 10-kronen ned i lommen på Ingers fine, stivede forklæde, og da de var gået, gemte Inger sedlen under den hvide dug på kommoden, men det opdagede hendes mand. Han tog tikronen, lukkede vinduet op og smed den ud. Vinden tog den, og de så den aldrig mere.

Gudhjem

I 1903, da jeg var 5 år, flyttede vi til Gudhjem. Der lå et lille hus der, hvor der nu er parkeringsplads i Åbogade. Det kaldtes "Birkehuset". Der boede en gammel fisker, der hed Anders Birk, men da hans kone døde, flyttede han til Melsted til noget familie, og købmand Skov¹⁰ købte huset, og da vi kom til Gudhjem, lejede vi først det hus.

Far var jo fra Melsted, og han havde meget lyst til at bo i Melsted, men det ville min mor ikke. I Melsted boede der en gammel kone, der kaldtes "Morten Anderska". Hun hed Ane og var vist lidt i familie med min far. Hendes mand var død, og hun kunne ikke være alene. Derfor skulle hun flytte op til nogle folk i Østerlars, der hed smed Christensens, Broholm, og der skulle holdes auktion på huset i Melsted. Det var dagen efter, at vi var flyttet i land, og min far havde meget lyst til at gå ned og kigge på. Min Mor sagde: "Ja, du kan da godt gå derned, men lad nu være med at købe huset, for jeg vil ikke flytte til Melsted!" Men da far kom hjem, måtte han indrømme, at han købte det nu alligevel! Det kostede 1.400 kr. Det var det hus, der nu hører til Melstedgård som bestyrerbolig. Så vi flyttede altså alligevel til Melsted, og der boede vi i nogle år.

Ved siden af os boede Jens Mogensens, hvis datter Magnhild (senere Holm) blev min bedste veninde. I 1907 gik der et finsk skib, der hed Freja, på grund i Melsted. Det satte sig fast ude på skærene. Vi løb ned på stranden for at kigge på. Redningsvæsenet sendte en redningsstol ud, og den første, der kom i land var en lille skibsdreng, og jeg kan huske, at han græd. De blev alle bjergede, og de blev fordelt mellem familierne i Melsted. Hos Jens Mogensens kom styrmanden til at bo. Han legede med os, men han kunne jo kun tale finsk og lidt svensk. Han lærte os at tælle på finsk og synge en finsk sang, og jeg husker begge dele i dag.

Stormfloden 1904

Jeg husker stormfloden i 1904. Det var mellem jul og nytår. Vi havde været til juletræ i Gudhjem og var på vej til fods hjem til Melsted sidst på eftermiddagen, da vi så en stor ildkugle gå ganske langsomt tværs over himlen. Vi vidste ikke, hvad det var, men Far sagde, at det måske var slede uvejr. Og om natten blev det stormflod, og far måtte til Gudhjem. Far og Hans Nørregård havde ladet bygge en ny halvdæksbåd, som hed "Dana", den havde de liggende i Gudhjem havn. Da stormen havde lagt sig, lå båden oppe på kajen ligesom de andre både.

Der skete mange skader. Jeg kan huske, at Pension Fuglsang havde madkælder under huset, og der kom stegte ænder og rullepølser drivende gennem vandet. En båd drev op af havnen og sejlede ind gennem købmand Jørgensens¹¹ port (St. Jørgens Gård) og lagde sig til rette der.

Da vi havde boet i Melsted nogle år, ville den gamle Ane så gerne købe huset tilbage, for hun var så ked af at bo i Østerlars og ville gerne til Melsted igen. Hun kom til far og sagde, at hun ville give 2000 kr., hvis blot hun måtte få sit hus igen.

Og så i 1907 købte far huset på havnen i Gudhjem, hvor Johannes Nielsens senere kom til at bo,¹² Det kostede 2.700 kr. og far lod det udbygge med røgeri, så de kunne røge sild. Dengang var det almindeligt, at hver fisker havde sit eget røgeri. Da jeg var barn, var der 25 silderøgerier i Gudhjem. Det første blev bygget af Peter Kock. I min barndom plejede fiskerne hvert år i oktober november at sejle til "Bælterne" og fiske sild. "Bælterne" var ofte lokaliseret omkring Grønsund, hvor de fiskede fra Stubbekøbing og

¹⁰ Købmand Hans Madsen Schou

¹¹ Købmand Harald Peter Jørgensen, f. 1858 i Allinge

¹² Ejnar Mikkelsensvej 18.

Erindringer fra min barndom

Hesnæs. Far var meget begejstret for byerne derover og talte af og til om, at han kunne tænke sig at flytte til Stubbekøbing, men det ville mor ikke, og derved blev det.

Jeg begyndte i skolen i Gudhjem allerede medens vi boede i Melsted. Der var kun 2. klasser. 1. klasse gik om eftermiddagen og 2. klasse gik om formiddagen. Da vi så flyttede til Gudhjem og begyndte at røge sild, så skulle jeg jo hjælpe til, og da jeg skulle i 2. klasse, bad far om sommeren skolelæreren, om at jeg måtte komme over i 1. klasse igen, for jeg skulle arbejde om formiddagen.

Der var en dreng, William Mogensen¹³, der også skulle flyttes over, så hver sommer kom vi over i første klasse, men om vinteren kom vi tilbage i 2. klasse, og så blev vi sat øverst i hver sin række. I 1910 blev forskolen bygget ovenfor byen, og så blev det hele ændret. Nu kom de yngste op i forskolen, og vi andre kom til at gå i skole i 4 dage om ugen og havde 2 fridage.

Skolen var strengere dengang. Alt skulle læres udenad. Der vankede ofte med spanskrøret, og der gaves "øretæver", mest naturligvis til drengene. Jeg kan huske, at nogle drenge fra landet måtte arbejde som vogterdreng derhjemme, - de kom ofte for sent i skole, og de fik altid prygl. Det kan jeg aldrig glemme. Det hændte også, at man opdagede, at nogle af drengene spiste snus, som de havde skjult i stengærdet, og så fik de også prygl.

Men trods alt var jeg meget glad for at gå i skole. Jeg havde gerne fortsat og læst videre, men det var ikke noget dengang for en fiskerpige. De lærere, vi havde gennem årene, var, på trods af pryglene, prægtige lærere. Den ene hed Jens Peter Jensen. Han var jyde. Ham kunne vi godt lide. Vi havde også en lærer, der hed Regnar Sommer, han blev senere lærer i Rø. Og der var lærer Nielsen, som senere kom til Svaneke (far til præsten i Rø) De var alle vellidt.

Vi havde også lærerinder. I begyndelsen var der en lærer og en lærerinde, men senere kom der en lærerinde til oppe i forskolen.

Jeg gik til præst i Østerlars og blev konfirmeret i Gudhjem. Da vi var blevet konfirmeret, var vi jo færdige med at gå i skole, og glædede os meget til at komme ud at tjene, men derhjemme røgede vi jo sild, og mine forældre ville meget gerne beholde mig derhjemme, så jeg kunne hjælpe til, men jeg ville så forfærdelig gerne ud at tjene. Jeg kan huske, at bager Jensens (som havde bageri, hvor senere bager Christoffersen boede) kom ned og spurgte, om jeg ikke kunne komme op og hjælpe dem, for deres pige var flyttet.

Far og mor var ikke meget for det, men jeg ville så forfærdelig gerne, og så fik jeg lov, men kun for vinteren, for om sommeren skulle jeg jo hjælpe til hjemme. Jeg fik 10 kr. om måneden, og det var en stor løn. Det var fra tidligt om morgenen og til sent om aftenen. De havde åbent til kl. 10. De havde også konditori, så der var meget at gøre. Fritid var der ikke meget af. Vi havde fri hver anden søndag eftermiddag, fra vi havde drukket kaffe, til vi skulle spise aftensmad. Når folk spurgte mig, hvad jeg syntes om at være ude at tjene, sagde jeg altid, at det var dejligt, men jeg kan godt huske, at når jeg i begyndelsen var kommet i seng om aftenen, så græd jeg.

Men det var dejligt at tjene lidt penge, far mente dog, at 10 kr. var så god en løn, at der helst skulle blive lidt til sparekassen også. Jeg tjente også penge, når jeg hjalp til hjemme. Jeg kan huske, at jeg i starten fik 10 øre i timen. Senere steg lønnen.

Da jeg blev ældre, hjalp jeg til hos Poulsens i deres silderøgeri,¹⁴ og der fik jeg 20 øre i timen. Mens jeg arbejdede der, gik der rygter om, at nu gav de 25 øre i timen i "Kocke-røgeriet", og så ville vi også meget

¹³ Villiam Mogensen, f. 5. marts 1897, udvandret til New York 1922. Søn af Thiman og Juliane Mogensen

¹⁴ Senere Niels Hansens røgeri og Gudhjem røgeri

Erindringer fra min barndom

gerne have det, men det ville Poulsen¹⁵ slet ikke høre tale om. Jeg kan huske, at silden kostede 80 øre pr. ol, altså 1 øre pr. stk.

Maden

Vi måtte leve sparsommeligt dengang. Vi spiste meget fiskeri: Stegt sild og krakket sild, spegesild og salt stegt sild, stegt fisk (torsk), kogt fisk, saltgrøn fisk (saltet torsk), og klipfisk, som fiskerne selv tørrede under taget. Det hændte også, at vi fik en lille ørred. Laks fik vi af og til til jul, men ellers ikke. Mange spiste også meget fladfish, men det brød vi os ikke så meget om i mit hjem.

Krakket sild blev tilberedt i kakkelovnen, hvor de blev hængt på et par kroge på en blikplade. Vi brugte trækul, som vi havde så meget af, når vi røgede sild. Det var spegesild, som blev vandet ud først. Det kunne lugtes langt bort gennem skorstenen, når folk krakkede sild, og det var en dejlig duft. Det hændte en sjælden gang, at de voksne fik en "syp" til, men det skulle være en særlig lejlighed, ellers fik vi det ikke.

Vi havde også af og til ænder, og da vi boede i Melsted, havde vi gris. Et år, da far fiskede fra "Bælterne" var grisen blevet så frygtelig stor og tyk og kunne næsten ikke gå, så mor måtte skrive til far, at han måtte se at komme hjem, for grisen skulle slagtes. Dengang saltede vi kødet, og vi fik også noget af kødet røget hos en, der hed Laurits Jørgensen i Melsted. Han røgede skinker for folk.

Sognerådsarbejde

I Gudhjem var far i mange år medlem af sognerådet, og det satte han en meget stor ære i. Han blev først valgt ind som socialdemokrat men forlod senere partiet. Derefter blev han valgt ind som fiskernes repræsentant. Han gik ikke ind i noget andet parti, men vi holdt i alle år "Bornholms Tidende".

Dengang fik man ikke honorar for sit arbejde i sognerådet, men det blev regnet som en ære. De holdt deres møder oppe på "Ødegård". Thorvald Pihl¹⁶ fra Melsted plejede at køre for dem. De plejede at få mad på Ødegård, og bil og mad tilsammen kostede 1,50 kr. hver gang. Det skulle de selv betale. Møderne blev holdt om lørdagen, men når de skulle ligge skat, skulle far også møde hverdage, og så måtte han leje en mand til at fiske for sig, og det skulle han også selv betale.

Mit hjem blev i mange år brugt som en slags kommunekontor. Af og til kom der en mand ned fra Østerlars (det var i mange år Hans Pedersen, Møllehuset), og så kunne folk komme og betale deres skat. I alle krigsårene under 1. verdenskrig skulle der også deles rationeringskort ud, og det skete også fra mit hjem. Folk kunne komme når som helst på alle tider, søndag og hverdage, og mor havde en masse rengøring efter alle de mennesker, der kom og gik, men de fik aldrig én øre for deres ekstra arbejde. Det hørte med til opgaven.

Det var mange rationeringsmærker, far og mor skulle forvalte, men far var et så utrolig ærligt menneske, og de tog aldrig nogensinde selv et eneste mærke mere, end de havde ret til. Dr. Hansen var sognerådsformand, og hos ham skulle far afregne, når kortene var delt ud, og jeg kan huske en enkelt gang, far kom hjem og viste os, at dr. Hansen havde givet ham et hæfte med 3 kort, det var mærker til 3 måneder, og det havde dr. Hansen sagt, at det skulle han have for al deres ulejlighed. Så der var glæde i vort hjem, for rationeringen var meget streng dengang.

Jeg var dengang ansat hos Kullmann¹⁷, og der fik vi mange melmærker ind fra købmændene, der købte

¹⁵ Christian Andreas Paulsen, f. 12. september 1873

¹⁶ Avlsbruger Thorvald Pihl, f. 5. juli 1876, Melsted Langgade 9, far til Henry Pihl.

¹⁷ Møllejer Christian N. P. Kullmann, f. 25. juni 1865, og hustru Jørgine, f. 25. april 1872

Erindringer fra min barndom

mel hos os. Jeg skulle sidde og tælle dem og komme dem i poser, så de kunne byttes med store melmærker. Jeg mener, at de skulle sendes ind til Statistisk Departement i København. Det skete af og til, at der uforvarende var kommet sukkermærker og andre mærker imellem melmærkerne, og jeg var jo lige så ærlig som min far, og gav dem hver gang til Kullmann, og han gik glad ind til fru Kullmann med dem, men efter en tid, kom han og sagde, at for fremtiden skulle vi to dele mærkerne, så der kunne altså af og til blive et mærke til at tage med hjem til mor. Rationeringen hævedes vist i 1921.

Krig

Nede på dampskibsskuret plejede alle meddelelser at blive slået op. Jeg kan huske, da der kom meddelelse om, at første verdenskrig var brudt ud. Alle var lammet. Fiskerne tog ikke på søen, og de vidste ikke, hvordan de skulle forholde sig, men efter nogle dage tog de fat igen. Udover rationeringen mærkede vi ikke så meget til krigen bortset fra minerne, som drev ind på land forskellige steder. Jeg husker, at der var én, der sprængtes i Ladhammer en nat. Det var et ordentligt brag, og mange ruder blev knust. Fiskerne kunne også få miner i garnene. Min far og hans makkere fik fat i en mine en gang, den tog de ombord og sejlede den ind til Christiansø, så den kunne blive afmonteret.

De har nok ikke været klar over, hvor farligt det var!

Der var da også folk, der blev slået ihjel, når en mine sprang. Jeg kan bl.a. huske en minør, der omkom, da han skulle afmontere en mine i Nexø.

Fritid

Fritidsfornøjelser var der ikke megen tid til, men i den tid, vi havde fri, synes jeg altid, vi havde det sjovt. Om vinteren kælkede vi og løb på skøjter på Gråmyr og om sommeren spillede vi gros og boldspil på havnen. Fastelavn varede en hel uge, og børnene gik rundt om morgenen og risede op og fik boller eller andet godt, men vi raslede aldrig med bøsser. Både børn og voksne klædte sig om aftenen ud og på Jantzens Hotel festede vi hver aften på livet løs. Der blev sommetider opført revyer, og viserne kunne enkelte gange være så dristige, at teksterne skulle godkendes af politiet i Svaneke. En gang, hvor vi havde undladt dette, vankede der oven i købet en bøde.

Til Nytår slog vi potten itu på Nørresand. Folk mødte med gamle, udtjente lerkar, og så gik det efter tur. Man fik bind for øjnene, og med en stok måtte man med et bestemt antal slag slå ud efter lerkarret. Det var meget festligt, og den bedste blev pottékonge.

Om sommeren plejede vi at gå til Hotel Salene og købte en sodavand og bad om 3-4 glas, og dengang var der dans, men jeg kan huske, at når det var sjovest, skulle jeg altid skynde mig at løbe hjem, for jeg skulle være hjemme kl. 10.

I Holkadalen blev der sommetider lagt dansegulv ud, og vi dansede folkedans. Der var også meget foreningsliv. Vi var medlemmer af afholdsforeningen, som arrangerede mange festlige sammenkomster, og da jeg var ung, plejede jeg at være med i dilettantkomedierne, der blev spillet på Sletten og i Holkadalen eller på Afholdshotellet, det var altid sjovt.

En tilbagevendende begivenhed, der hørte med til Gudhjem, var kapsejladserne, og af og til om søndagen tog fiskerne familie og venner med og sejlede på udflugt til Christiansø eller Rø.

Ildebranden i Gudhjem

Jeg husker den store ildebrand den 8. februar 1911. Den brød ud i en ejendom der, hvor Therns Hotel nu ligger, og den bredte sig op ad "Brøddan", og alle husene brændte helt op til Bokulvej.

Erindringer fra min barndom

Der var spåntag på mange af husene, og branden bredte sig ved, at spånerne blæste rundt. Det var frostvejr. Folk dannede kæde nede fra havnen, og der gik spande med vand fra hånd til hånd, men det forslog jo ikke meget. Der var en sjov gammel mand i Gudhjem, der hed Hans Klemmed Nielsen¹⁸. Han var så lun. Han boede på vejen op til Holkadalen på venstre side. Hans hus var et af de mange huse, der brændte, og han reddede sin eneste ko ved at trække den op i Holkadalen. Lige overfor boede Jens Michael Holm. Han gik rundt med en spand i den ene hånd og en kaffekop i den anden og gik og dystede vand på huset, for at der ikke skulle blive antændt.

Men Hans Klemmed Niensens hus brændte altså som så mange andre, og de mistede alt. Branden tog omkring 10 huse, et tømmerlager og en avlsbrugerejendom. Katastrofen blev omtalt i hele landet og der blev samlet penge ind til hjælp, og Kongen sendte sin sympati. Hans Klemmed Nielsen sagde: "Ja, jeg ved nu ikke, hvad sympati er, men det gør vel godt, når det kommer!"

Missionsfolkene mente i øvrigt, at ildebranden var Guds straf for maskeraderne.

Hans Klemmed Nielsen var gårdskarl hos købmand Brandt. I 1908 fik vi elektrisk lys. Købmand Brandt skulle fortælle ham, hvordan det virkede, for når han skulle gå om aftenen, skulle han jo slukke lyset. Brandt fortalte ham, at når han drejede på knappen, så blev der sort, det var jo meget nemt. Brandt gik derefter ind, men lidt efter kom Klemmed Nielsen løbende ind og råbte "Brandt, Brandt, De må komme ud, for det brænder!" Købmanden kiggede efter og sagde, at han jo havde fortalt ham, at han skulle dreje på knappen, så ville der blive sort. "Det gjorde jeg også, men for at der så skulle blive rigtig sort, så drejede jeg en gang til, og så blev der lyst!"

Det var også Klemmed Nielsen, der, da han havde mistet sin kone, havde så svært ved at se på hendes "opsætning" (en løs fletning), fordi den mindede så meget om hende, så en dag tog han opsætningen med op på kirkegården og gravede den ned.

En af de første i byen, der fik cykel, var købmand Brandt¹⁹. Folk valfartede op ovenfor byen, for at se, når Brandt skulle "kykle".

Første gang, der kom en bil til Gudhjem, var vi i skole. Læreren kaldte os alle hen til vinduet for at se vidunderet.

Den første i Gudhjem, der fik bil, var vist nok dr. Hansen, men dengang kørte man normalt ikke ned i byen. Al bilkørsel standsede ovenfor byen. - Men da dr. Kofoed kom til Gudhjem i 1931, var han ikke bange for at køre ned ad bakken. Dr. Hansen blev lidt stødt over det og omtalte den nye læge som "vognmand Kofoed"

Stormflod

I 1913 var der igen stormflod. Da var vi flyttet til Gudhjem og boede der, hvor Johannes Niensens senere kom til at bo. Emil Madsens (Arne Madsens forældre) boede der, hvor Viggo Petersen bor. De måtte flytte ind til os. Det var jo ikke langt at flytte. De havde et lille barn (Bergliot) og så havde de Arne. Jeg kan huske da de bar vuggen ind og vandet slog om benene på dem. Valborg og jeg sov på salen. Jeg gik i seng, men de andre blev oppe, og jeg kan huske, at jeg kunne høre, at vandet slog ind under gulvet, og jeg tænkte på, at jeg nok måtte gå ind og fortælle det, men jeg sov fra.

Om morgenen var kælder døren og karmen væk, der var bare et hul i muren, hvor døren havde været. Vi havde i kælderen en stor indhegning til trækul, som vi brugte, når vi røgede sild. Desuden havde vi

¹⁸ Avlsbruger Hans Clemed Nielsen, f. 21. oktober 1857, Holkavej 14-16

¹⁹ Andreas Hansen Brandt, f. 12. august 1864 i Rønne, købmand i Gudhjem fra 1887 (i dag Hotel Gudhjem)

Erindringer fra min barndom

sildefjerdinger stående på en cementbænk, og da vandet trak sig tilbage, var alle fjerdingerne fyldt med trækul.

Noget før var der havareret et skib ved Gudhjem og det havde hejst nødflag. Fiskerne sejlede ud og fik det ind til Gudhjem. Det hed "NIORD". Jeg husker ikke, om det var tømmer, eller hvad det var lastet med, men de fik det losset og tømt. Forsikringsselskabet ville imidlertid ikke have skroget men overlod det til fiskerne. Det var et jernskib, og de vidste ikke, hvad de skulle med det, de havde ikke plads til det i havnen. Det lå ude ved dampskibsbroen, men der kunne det ikke blive liggende, for damperen skulle jo kunne komme til, og så sejlede de hen og lagde det i Ladhammer, og de talte så meget om, hvordan de skulle blive af med det skib, men så kom stormfloden, og da søen havde lagt sig, var skibet væk, så det problem havde stormen ordnet for dem.

Siden fik vi jo port for havnen og højere moler.

Overtro

"Bedstemor Tranberg", som boede her i huset, var som de fleste andre overtroisk. Hun har fortalt mig om, hvordan der sad "lygtemænd" på Jens Espersens tag her overfor. Det tog man som et varsel. Hun fortalte mig også om noget der skete i året 1872 for en faster til hendes mand. Hun hed Malene Colberg som havde giftet sig med en enkemand, der hed Alexander Colberg, han var fisker, og de boede her i huset. Da Alexander Colberg døde, boede sønnen, Lars Colberg, i huset sammen med sin moder. Han var fisker, og de fiskede laks ved Christiansø fra en lille, åben sejlåbåd. En gang i foråret 1872, da de ville ud at fiske, trak det op til storm, og folk advarede dem mod at tage ud, men Lars Colberg var overmodig og sagde: "Så længe møllen kan male, kan jeg også tage på søen".

Om natten, da Malene Colberg lå i sin alkove, hørte hun pludselig, at der kom nogen, og så fik hun øje på Lars, der stod midt på gulvet i sit olietøj. Hun sagde: "Nej, kommer du, Lars?". Han svarede ikke, men tog sine træskostøvler af og tømte dem på gulvet. Pludselig forsvandt han, og hun mente, at hun måske havde drømt det hele, men om morgenen, da hun stod op, så så hun en vandpyt på gulvet, der, hvor han havde tømt støvlerne. Det viste sig, at båden var forlist ude ved øen. De havde altid mad med i et skrin, som kaldtes en "mådakærpa". Og deres mådakærpa drev i land på Græsholmen. Det var alt, hvad man fandt.

Jeg plejede som stor pige at komme ind til Emil Madsens i huset ved siden af os på havnen. De havde 2 børn, som jeg holdt meget af. Den ældste var nuværende pastor Arne Madsen, som nu bor i Årsdale. Arnes mor tog på et tidspunkt til København og uddannede sig til jordemoder, og da hun kom hjem, fik hun job i Nexø som reservejordemoder. Emil Madsen var i mellemtiden blevet fæstet for et år hos brygger Tranberg. Brygger Tranberg, som havde været på St. Croix, havde et bryggeri i Bryggergade her overfor.

Da Emil Madsen altså var fæstet for et år, måtte resten af familien flytte til Nexø, og her fik jeg lov at følge med, og jeg var i Nexø fra oktober og til næste sommer, hvor jeg igen skulle hjem og hjælpe til med at røge sild.

Derefter fik jeg plads hos Sander Tranbergs²⁰, og da de også røgede sild, fik jeg dog lov at blive der om sommeren i stedet for igen at skulle sige op, men så blev Sander Tranberg bestyrer i Salgsforeningen, og de skulle ikke røge sild mere, så de skulle ikke mere have pige. Jeg søgte derfor en plads hos Kullmann, hvor jeg skulle være i butikken og på kontoret.

Hos Kullmanns havde vi åbent om sommeren fra kl. 6 og om vinteren fra kl. 7. Jeg kan huske, at der var

²⁰ Fisker og sandemand Lars Alexander Tranberg og Marie Lind, Ejnar Mikkelsensvej 16

Erindringer fra min barndom

mørkt på kontoret, hvor jeg skulle opholde mig, men Kullmann sagde, at selv om jeg sad der, så behøvede jeg ikke tænde lyset, for vi skulle jo spare. Vi havde lys tændt i butikken, men ikke på kontoret.

Kullmann havde jo både mølle og bageri og i 1908 havde han bygget et elektricitetsværk for at få strøm til sin mølle. Jeg kan huske, da de gik rundt for at overtale folk til at få lagt strøm ind. Mange var meget skeptiske. Kullmann betalte ledningen fra støtten til huset, men resten inde i huset skulle folk selv betale.

I mit hjem havde vi en slagbænk mellem vinduerne i stuen, og foran den stod spisebordet. Ledningen blev ført ind mellem vinduerne og lampen hang ned over bordet, og det var den eneste lampe, vi havde i starten. Jeg kan huske, at det kostede 5 kr. at få det lagt ind. Senere fik vi også lys i køkkenet.

Jeg lærte meget hos Kullmann, og jeg kunne lide at være der, han var en flink mand, men jeg havde meget sjældent fri. Der var ikke noget, der hed ferier. En gang spurgte jeg om fri for at gå til min bedstefars begravelse, og Kullmann sagde, at jeg kunne gå med i kirken, men bagefter måtte jeg komme tilbage og arbejde, jeg måtte ikke gå med til kaffedrikningen bagefter.

Nu gik jeg med en drøm om at komme over og lære til sygeplejerske. Købmand Jørgensens datter havde været over og lært til sygeplejerske på kommunehospitalet, og hun anbefalede mig, at jeg skulle prøve at søge. Det foregik ved, at man skulle møde personligt op med papirerne. Men det var helt umuligt for mig at få fri til at rejse til København, så jeg måtte udsætte det til, at jeg kunne flytte derfra. Efter 4 år syntes jeg godt, at jeg kunne tillade mig at sige op og det gjorde jeg så.

Jeg blev derefter tilbudt arbejde hos Rønnes. Dagny og Viggo Rønne var mine venner, så det havde jeg meget lyst til. Gamle fru Rønne passede selv boghandelen, men hun begyndte at blive lidt træt og ville gerne have lidt hjælp. Jeg sagde, at det ville jeg meget gerne, hvis jeg måtte rejse over med min ansøgning og så senere flytte, hvis jeg blev optaget, og det sagde de ja til.

Jeg rejste altså derover med min ansøgning og fik det svar, at jeg kunne komme igen om 2 år. Det var længe at vente. Nu var det sådan, at forstanderinden på Kommunehospitalet, frk. Herfort, plejede om sommeren at bo hos Svendsens på Afholdshotellet. Vi kendte jo alle hinanden i byen, så Svendsens kendte godt mit problem, og de fortalte hende om mig, og hun kom ned og besøgte os i mit hjem, og så blev det alligevel ordnet, så jeg kunne starte tidligere, hvis jeg ville. Men da syntes jeg dog ikke, jeg kunne være bekendt at flytte fra Rønnes sådan lige med det samme, så jeg blev hos Rønnes i 3 år i alt og var glad for at være der.

Jeg var nu blevet 25 år, men det var meget almindeligt, at man var så gammel, før man startede som sygeplejeelev. Vi var 14, der blev optaget på én gang, og når vi startede, skulle vi først rundt på kontorerne for at indskrives og præsenteres, og det sagdes, at når man var under 25 år, sagde de "Goddag", men når man var over 25 år, sagde de "Velkommen". De ville helst, at man ikke var for ung. Uddannelsen tog 5 år.

Vi blev også udnyttet, for når man havde været de 8 måneder, som man skulle på hver afdeling, så kunne man gå i 4 mdr. og gøre fyldest som en uddannet sygeplejerske.

De første 4 måneder fik vi ingenting i løn. Det var en forskole. Derefter fik vi det første år 34 kr. om måneden + kost og logis. Derefter fik vi 68 kr. om måneden resten af tiden. Når man er elev i Københavns Kommune, bliver man flyttet rundt til de forskellige hospitaler. Jeg var et stykke tid på Blegdamshospitalet, et stykke tid på Rudolph Berghs Hospital og Kommunehospitalet, herunder 6. afdeling. Man skulle også have barselspleje, men det var der kun på Rigshospitalet, så man kunne søge om at komme til Århus, og det kom jeg.

Erindringer fra min barndom

Da jeg var færdig, kunne jeg få plads både i Århus og København, men da var jeg begyndt at være lidt træt af livet som sygeplejerske. Jeg havde lyst til at leve et almindeligt menneskeliv, det syntes jeg ikke, det var indenfor hospitalerne. Man boede på sygehuset og man måtte ikke gifte sig. Jeg søgte og fik så job som hjemmesygeplejerske i Åkirkeby. Der var jeg i et par år. Jeg fik 125 kr. om måneden i løn.

Jeg havde da i nogle år kommet sammen med Carl. Jeg havde kendt ham fra tidligere, hvor han plejede at komme hos sin onkel, Sander Tranberg, hvor jeg tidligere havde plads. Han var snedkeruddannet, men da der var meget arbejdsløshed, tog han ud at sejle. Han sejlede i ØK som tømmermand. De kom kun hjem to gange om året. Han sejlede på Østen med skibene "Malaya" og "Selandia", og det plejede at tage 5-6 måneder. I 1930 glædede jeg mig, til han skulle komme hjem lige til jul, ofte havde de kun ganske få dage, inden de skulle ud igen, men så blev de påsejlet på Elben og reparationerne varede 3 måneder, så vi besluttede at gifte os, medens han var hjemme.

Så vi blev gift den 7. marts 1931. Vi var begge 33 år. Det var en frygtelig vinter med megen sne. Carls søskende fra Rønne var med til festen, og da de om natten skulle køre tilbage til Rønne, kørte de fast i sneen ved Årsballe og måtte overnatte på en gård. Mærkelig nok skete det samme, da vi havde sølvbryllup i 1956. Gæsterne fra Rønne kørte fast i sneen ved Årsballe og måtte overnatte på nøjagtig den samme gård!

Jeg holdt op i Åkirkeby og slog mig ned som privat sygeplejerske her i Gudhjem. Vi lejede os først ind i det yderste hus på Nørresand (Karl Edvard Madsens hus). Da bryllupsfesten var forbi, måtte Carl bære mig gennem sneen det sidste stykke vej fra hjørnet ved Løkkegade.

Carl skulle nu af sted igen, selv om han meget nødtigt ville.

Medens han var på Østen, døde hans bedstemoder (bedstemoder Tranberg), som boede i dette hus, som jeg vidste Carl var meget glad for, og så købte jeg huset og skrev og fortalte ham det, Han skrev tilbage, at det var vel nok dejligt, "men nu skal du alligevel ikke købe flere huse, før jeg kommer hjem!" Jeg havde ikke de 5000 kr., som det skulle koste. Carl havde sparet op, men da hans mor i Rønne døde, havde han måttet købe sit barndomshjem, så hans yngre søskende havde et sted at bo. Men min far kunne låne os pengene og hjalp mig med købet. Da Carl så næste gang kom til Danmark, gik han i land og tog arbejde som snedker, og vi flyttede ind i dette hus.

Så købte han sammen med sin onkel, Sander Tranberg, båden "Dan" og sejlede hver sommer med turister og om vinteren tog han det arbejde, han kunne få som snedker, og jeg havde jo min sygepleje.

Fra bedstemoder Tranbergs tid havde butikken her på gavlen været udlejet til fotograf Kaare Rasmussen, men da han flyttede til Rønne, lejede vi den ud til Viggo Rønne og købmand Hammer, og så passede jeg den, men senere fik jeg lyst til at overtage den selv, og jeg drev den i 28 år.

Men så kom krigen og der kom ikke flere turister, så det gik hårdt ud over os. Så gav de sig til at fiske med "Dan". Der var godt fiskeri under krigen, og Carl blev meget glad for livet som fisker, så det blev han ved med. Senere købte han part i båden "Nurmi" sammen med Johannes og Edmund Vang. Den lå i Nørresand havn, og vi var altid så glade for Nørresand. "Nurmi" blev solgt i 1963.

Lonny Sorth²¹, Åbogade 1, Gudhjem.

Kommentar: Gudhjem Arkiv har indsat fodnoterne.

²¹ Lonny Karoline Olsen, f. d. 22. september 1898 på Christiansø, død den 28. januar 1985 i Gudhjem, gift med Carl Johannes Sorth, f. 1. oktober 1898 i Rønne, død den 9. december 1971 i Gudhjem